

Modelar el cos. Treball i vida de les cotillaires de Barcelona

Silvia Ventosa i Muñoz
(MEB)

Aquesta recerca ha estat presentada com a tesi doctoral el passat mes d'octubre en el Departament d'Antropologia Social i Filosofia de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona i ha estat dirigida pel doctor Joan Prat i la doctora Dolors Comas d'Argemir.

Pretext històric

Actualment fa 100 anys de l'ús i la fabricació de roba interior al món occidental tal com nosaltres la coneixem: 100 anys del sostenidor i 50 anys del bikini. També es compleix el centenari de la primera indústria de roba interior a Espanya, situada a Barcelona. La major part de les empreses del sector s'ha situat històricament a Catalunya, especialment a la província de Barcelona, però actualment els tallers es troben a tota la península Ibèrica. Per altra banda, els tallers i les botigues que nosaltres avui coneixem tenen màxim 100 anys, i van ser creats per les àvies o les mares de les actuals cotillaires. L'època estudiada és la de la memòria de les entrevistades, que és de principis del segle XX fins a l'actualitat.

Antecedents

El present estudi s'enfoca des de la mirada de l'autora, que treballa en un museu etnogràfic, el Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars de Barcelona. Els objectes de museu ens porten a les tècniques artesanes i als subjectes: el coneixement dels productes permet una aproximació a les persones que tenen avui un ofici artesà. Les mateixes peces de roba interior (que formen part de la vida amagada) i l'atracció que desperten han estat el detonant de la nova investigació. En el conjunt de les col·leccions tèxtils del Mu-

seu, la roba interior es trobava en caixes, poc documentada i gens visible, en una col·lecció de 106 objectes recollits els anys 1988-89 per C. Massip i M. Juan. La col·lecció presentava un doble interès: permetia fer treball de camp directe i a Barcelona, ja que les donants eren vives i properes i, en molt casos, eren les autores de les peces dipositades.

Per tant, era oportú fer ara aquesta investigació, tant en la seva vessant teòrica (tesi doctoral) com en els seus vincles forts amb la cultura material (treball a museu). Des del punt de vista de la recerca etnogràfica, s'havia de fer el treball de camp a causa de l'avançada edat de les informants del món artesà i per la manca d'estudis existents sobre els oficis i la indumentària realment popular, la que tot-hom porta. Des del punt de vista museogràfic, era interessant recollir en els moments actuals uns objectes, exemples de la ràpida transformació de la indumentària i la seva confecció.

Descripció de la recerca

L'estudi és una etnografia d'un ofici artesà urbà, basat en el treball de camp en el sector de la roba interior, fet a Barcelona i els seus voltants des de principis de 1995 a 1998. És una descripció d'una activitat artesana i comercial, amb un eix: el treball, al voltant del qual s'organitza la vida quotidiana i la família. S'enfoca el sector de la confecció de la roba interior a Barcelona, des de l'òptica de l'ofici artesà de cotillaire, per tal de comparar-lo amb els diferents sistemes de producció i comercialització existents.

El sector artesanal urbà, en concret la cotilleria i els seus aspectes de vida quotidiana i treball, no és tradicional en el sentit dels oficis artesans vigents a l'edat mitjana. La confecció de roba interior té una història de vida curta, i és contemporània a l'època industrial, en concret està lligada a la invenció de la màquina de cosir. Malgrat les aparences, les noves artesanies urbanes dedicades a la cura del cos no són el punt de partida ni es transformen en

sector industrial. Les normes de funcionament i les finalitats de l'un i l'altre sector són totalment diferents, però es desenvolupen simultàniament i en certa forma són complementàries, deixant de banda els valors quantitius de producció.

L'afirmació «el món de les cotillaires és un món que s'acaba» és posat en dubte ja que, per una banda les dones a Barcelona prefereixen anar a comprar roba interior a petites botigues especialitzades —avui com fa 50 anys—, que les coneixen com a clientes, més que recórrer a les noves fórmules comercials com hipermercats o grans magatzems, i, d'una altra, els empresaris més modernitzats d'aquest sector reconeixen que les cotilleries són avui els principals punts de venda dels productes de roba interior.

La via triada per explicar els processos tecnològics lligats a la vida de les persones a través del món tèxtil és l'antropologia. El teixit és utilitzat no sols per la seva funció primària de protegir el cos del fred i la calor, sinó bàsicament com un signe social i cultural, especialment com un símbol de prestigi i d'ostentació, d'atracció sexual. El tèxtil com a objecte és testimoni cultural, però no és solament això, representa un vehicle d'expressió i de comunicació entre individus, entre comunitats, entre països. Dins el camp de la museografia etnogràfica, els teixits són uns extraordinaris indicadors d'un context humà i són signes visibles de factors socials, culturals o econòmics com els recursos naturals, la tecnologia, l'economia, l'educació i l'aprenentatge, la diferenciació sexual de tasques i el tre-

ball, l'organització social, els diferents canvis històrics, que de manera indirecta es poden analitzar a través de l'observació dels objectes de museu.

L'ús i les funcions de la roba interior de les dones de Barcelona són analitzats amb relació a l'entorn social canviant del segle XX, en especial pel que fa referència a les ocupacions laborals de les dones, que condicionen un canvi d'hàbits personals i familiars, i una transformació de la seva imatge. En les reflexions finals es fa una diagnosi dels factors socials que han ocasionat una decadència dels oficis artesans urbans en petits comerços i es proposen unes accions de futur que possibilitin la seva supervivència. Les causes de la lenta desaparició del món menestral a la ciutat de Barcelona es concreten en una desvaloració de l'artesanat o del treball manual davant el treball intel·lectual o administratiu, una manca d'innovació i de connexió amb els actuals corrents de moda, d'art i de cultura, nul·la adaptació dels horaris i dels serveis a noves formes de vida i de treball de les dones, dispersió i escassa comunicació entre petits comerços tradicionals i artesanals, ocupació per part de la indústria de tots els espais de producció i comercialització, com també una percepció de les petites empreses artesanals i dels comerços d'alta pressió fiscal i manca de suport de les administracions. Arran de l'anàlisi que s'ha fet, proposo un seguit d'accions de futur per afavorir la recuperació i la consolidació dels petits oficis artesans i comerços que depenen de les pròpies artesanes i en part del marc social i econòmic de la ciutat, del país i de la societat occidental on es troben situades: invertir en modernitat, aplicar sistemes de gestió, potenciar socialment el valor de la diferenciació, agrupar els comerços, millorar les condicions de compra dels usuaris i aconseguir suport institucional.

Per finalitzar, la descripció etnogràfica d'un ofici artesà urbà ens permet conèixer, definir i donar importància social i cultural a l'artesanat dins l'entramat social urbà occidental i en concret a la ciutat de Barcelona. Aquesta tesi no és un estudi

més sobre «oficis que es perden», sinó una reflexió sobre la capacitat humana d'adaptar-se a noves situacions i a canvis lents de comportaments socials en relació a la cultura material i al patrimoni cultural: una etnografia, una descripció d'un món de menestrals i petits comerciants molt present a la Barcelona del segle XX, a través d'un ofici artesà, les cotillaires, que estan transformant la seva activitat de producció a comercialització i serveis. L'enfocament del treball i la seva metodologia vol obrir la porta a la recerca d'altres oficis artesans urbans com nous focus de recerca antropològica i museològica. Les noves tendències en cultura material i antropologia urbana focalitzen estudis antropològics sobre la ciutat en un món en què la població es concentra progressivament en les zones urbanitzades. La proposta implica canvis d'orientació en les línies de recerca i de recollida d'objectes dels museus etnològics, que han de treballar en estreta col·laboració amb els antropòlegs i la universitat per tal d'enfocar conjuntament nous estudis i delimitar quins materials s'han de recollir en el futur per crear patrimoni cultural sobre l'avui.